
Ukrajina, Zakarpatsko a stredná Európa

Ivan Pop

Nové politické reálie v strednej Európe nás nútia po novom skúmať jej politické subjekty, predovšetkým štáty, ktoré vznikli na území bývalého Sovietskeho zväzu, a medzi nimi jeden z najväčších ekonomických potenciálov v Európe podľa počtu obyvateľstva – Ukrajinu.

Odteraz osudy strednej Európy budú v mnohom závisieť od toho, ako sa potvrdí pozícia ukrajinského štátu v stredo-východoeurópskom priestore, aké budú jeho vzťahy so štátmi stredoeurópskeho regiónu, či sa stane faktorom bezpečnosti a stability v Európe aj v regióne, akou mierou a ako skoro sa Ukrajina obráti tvárou k strednej Európe a či bude schopná integrovať sa s ňou a cez ňu so západnou Európou.

Historický aspekt problému

Hranice strednej Európy sú kategóriou historickou, a preto máme právo nahliadnuť do minulosti, až do epochy vytvárania ranofeudálnych štátov, ktoré utvorili základ súčasnej politickej mapy Európy. V románsko-germánsko-slovanskej Európe podstatnú úlohu zohrávala predchodkyňa Ukrajiny, Kyjevská Rus (IX. – XIII. stor.), ktorá bola dôležitým subjektom politického života stredo-východoeurópskeho regiónu. Tatársko-mongolský vpád prerušil mnohosľubný rozvoj Kyjevskej Rusi a cezúra, ktorá existovala medzi momentom jej zániku (1241) a objavením sa ukrajinského národa na politickej scéne (koniec XIV. – začiatok XV. stor.), umožnila ruskej historiografii špekulatívne tvrdiť, že na tradície východoslovanskej štátnosti nadviazal po Kyjevskej Rusi výhradne Moskovský štát. Týmto tvrdením sa tvrdošijne ignoruje Haličsko-volyenské kniežactvo (XIII. až XIV. stor.), ktoré bezprostredne pokračovalo v štátnych tradíciách Kyjevskej Rusi a začínalo tradície ukrajinskej štátnosti. Nanešťastie vojenský a politický tlak Tatárov, Litvy a Poľska v XIII. – XVI. stor. nedovolil, aby došlo k sformovaniu a potvrdeniu ukrajinskej štátnosti.

Rozhodujúcou silou v stredo-východoeurópskom priestore sa až do polovice XVII. stor. stáva Poľsko. Práve v tomto období jazyková a kultúrna konfrontácia napomohla akcelerácii vývoja ukrajinského národa, ktorý už zreteľne vystupuje ako samostatná politická sila v XV. – XVI. stor. Živnou pôdou pre kryštalizáciu idey oslobodenia Ukrajincov sa stáva tiež protiklad medzi katolicizmom a pravoslaviím, prechod na katolicizmus a polonizácia (denacionalizácia) vyšších sociálnych vrstiev ukrajinskej spoločnosti, bojarov, kniežat, šľachty. Dôležitú rolu pri tom zohrali krvavé výpady moskovského cára Ivana Hrozného proti ruským kniežacím rodinám, feudálnym republikám Novgorod a Pskov a vytvorenie jednotného štátu. Tieto udalosti v Moskovskom cárstve využila Varšava ako účinnú výstrahu ukrajinskej elite a demonštráciu toho, čo ju môže očakávať v tomto pravoslávno-ruskom priestore.

Výsledkom denacionalizácie vrchných vrstiev bolo to, že ukrajinský národ predstavuje v období svojho konštituovania národ s neúplnou sociálnou štruktúrou. Táto skutočnosť mala negatívne následky v období dozrievania idey štátnosti. Avšak príroda a dynamický sociálny organizmus neznašajú prázdnotu. V ukrajinskej spoločnosti sa v XV. – XVI. stor. objavuje nová politická sila, ktorá sa naraz stáva vážnym vojenským činiteľom, a tou sú

kozáci Záporožia. Ich odpor voči moci poľských magnátov prerástol do oslobodzovacej vojny v r. 1648–1654 pod vedením hlavného hajtmána Bohdana Chmelnického. V priebehu vojny sa vykryštalizovala idea ukrajinskej štátnosti, bol dovŕšený proces potvrdenia ukrajinskej identity. Štátnou formou sa stala svojrázna kozácka republika, čo malo svoje prednosti, ale aj svoje slabé stránky. Prednosťou bola masová podpora republiky v momente jej vzniku. Slabou stránkou bola nedostatočná štruktúra tejto spoločnosti, neprítomnosť – alebo presnejšie povedané len začiatok formovania sa – vyššej sociálnej vrstvy ako nositeľa idey štátnosti a tvorca systému štátneho riadenia, kozáckej staršiny. Preto vojenská organizácia hajtmanstva pokrývala aj spoločenský systém. Vytvorenie takého spoločenského systému v podmienkach stále prebiehajúcej vojny ale hovorilo o zrelosti štátotvorných procesov v ukrajinskom prostredí, o zrelosti národa.

B. Chmelnický a kozácka staršina dospeli k myšlienke nezávislej ukrajinskej štátnosti postupne. Na začiatku vystupujú iba s programom autonómie v rámci Poľska. Avšak úplné nepochopenie procesov prebiehajúcich na Ukrajine Varšavou priviedlo Chmelnického a jeho staršinu k radikálnej zmene vnútro politickej a zahraničnopolitickej orientácie. Donútilo ich to hľadať miesto Ukrajiny v stredo-východoeurópskom priestore. Žiaľ, bola to voľba ohraničená, pretože Európa, unavená tridsaťročnou vojnou, sa nezberala zúčastniť sa nového konfliktu, len čo podpísala Vestfálsky mier. Zostávali iba nevelké subjekty vtedajšieho medzinárodného života, Krymské chánstvo a Transylvánske kniežactvo, ktoré boli vazalmi Osmanskej ríše. Títo spojenci nielenže Ukrajine nepomohli, ale ešte viac zhoršili jej postavenie.

Vidiac nemožnosť dosiahnuť svoje ciele vlastnými silami, Chmelnický sa rozhodol pre spojenectvo s Moskovským cárstvom, ktoré by malo formu štátnej únie. Vo vtedajšej diplomacii to nebolo nič neobvyklé. Stačí spomenúť poľsko-litovskú úniu, alebo česko-maďarskú jagelovskú úniu. S takými predstavami pristúpil ku spojenectvu s Moskvou aj európsky vzdelaný Chmelnický. Žiaľ, dopustil sa hrubého omylu, pretože meral Moskovské cárstvo európskym merítkom. Ako sa neskôr ukázalo, Moskva neurčovala svoju politiku podľa európskeho štandardu. Spojenie s Ukrajinou ponímala v kontexte ďalšieho „zbierania ruských zemí“, tzn. výlučne vo svojich štátnych záujmoch. Na známej Perejaslavskej rade (8. I. 1654) sa prejavilo aj odlišné chápanie štátneho zriadenia. Predstavitelia Moskvy boli pripravení prijať od hajtmána a staršiny prísahu vernosti cárovi, ale rozhodne odmietali dať prísahu v mene cára o zachovaní privilégií kozákov, na ktorej trvala ukrajinská strana, prívyknutá na podobné akty v období voľby poľského kráľa. Moskva uznávala iba svoju nadvládu a bezvýhradné podriadenie sa druhej strany v orientálno-byzantskom štýle. No v danej etape bola Moskva donútená priznať Ukrajine široké práva autonómie, včetně stykov s cudzími štátmi. Autonómia sa ale ukázala byť iba fikciou. Moskva sa pokúsila už po smrti Chmelnického (1657) o jej likvidáciu a dosadenie svojich vojvodov. Ukázalo sa však, že je to ešte priskoro, pretože pokus narazil na ostrý odpor hajtmanátu, ktorý bol ochotný ísť do nového spojenectva s Poľskom. Iba neexistencia jednoty v radoch kozákov (prorusky vystupuje Záporožská Seč, za čo sa jej Moskva odplatila nevďačnosťou – jej neskoršou likvidáciou) dovolila cárovi zachovať svoju vládu na Ukrajine.

Neskôr Moskva použije Ukrajinu ako nástupište pre expanziu do Pribaltska a Pričiernomoria. Po vyčerpaní svojich síl podpisuje Andrušovské prímerie (1667) s Poľskom, podľa ktorého pokojne platí za mier s Poľskom polovicou Ukrajiny (Pravobrzežie). Táto skutočnosť mala ťažké následky pre vnútro politické polozenie na Ukrajine: rozčarovanie zo zradcovských spojencov, rozkol vo vnútri staršiny pre odlišné ponímanie národno-štátnych záujmov Ukrajiny rôznymi skupinami, hľadanie nových spojencov (tureckého sultána, švédkeho kráľa) a vypuknutie občianskej vojny, trvajúcej na Ukrajine nasledujúcich 20 rokov. Výsledok bol žalostný. Bez ohľadu na mnohoročné úsilie štátnosť nebola dosiahnutá. Dôležitým faktorom však zostala skutočnosť, že toto bezpríkladné úsilie v XVII. stor. viedlo k uvedomeniu si svojej národnej identity a založeniu tradície ukrajinskej štátnosti.

Opieral sa o ňu aj ďalší významný predstaviteľ Ukrajiny, hajtman Mazepa (koniec

XVII. – začiatok XVIII. stor.). Všetka jeho činnosť bola zameraná na obnovenie ukrajinskej štátnosti v rámci Ruska cestou upevnenia autonómie. Po neúspechu tejto myšlienky po nastúpení centralizácie Petra I. sa orientoval na Poľsko a neskôr na Švédsko ako najväčšieho súpera Ruska. Slabá stránka jeho politiky bola v tom, že osud Ukrajiny ako štátu spájal výlučne s vonkajšími silami. Keďže nemohol presne poznať ich podiel moci a ich vzťahy, svoju činnosť robil tajne, čo viedlo k jeho izolácii vo vlastnom prostredí.

Bitka pod Poltavou v r. 1709, porážka Karla XII. a spolu s ním aj Mazepu, sa stala dôležitým prelomom v histórii Európy a Ukrajiny. Švédsko odchádza z východnej a strednej Európy, miesto veľmoci zaberá Rusko. V jeho hraniciach nie je priestor pre autonómnu Ukrajinu a hoci existovali formálne do r. 1764, fakticky zanikla v r. 1790, v roku bitky pod Poltavou a smrťou Mazepu. Jeho nasledovníci sa ešte snažili určitý čas priviesť vnímanie európskej diplomacie k idei Ukrajinského štátu, hajtman Orlik (českého pôvodu) vypracoval v emigrácii najdemokratickejšiu ústavu svojho času, ale napriek tomu záležitosť nezávislosti Ukrajiny bola prehraná, a nadhlo.

Obdobie od konca XVIII. do začiatku XIX. stor. sa stalo dobou prakticky úplného vymazania kultúry národa z jeho pamäti, likvidácie kozáckej staršiny, ktorá vtedy bola nositeľkou idey štátnosti, rusifikácie miest a zatlačenia národného elementu do provincie, čo malo a má do dnešného dňa následky pre emancipačný a štátotvorný proces. Napriek všetkému úsilíu cárskej vlády však nemohla byť objektivita existencie ukrajinského národa prečiarknutá a zaduseňá. Génus Ševčenka budí, zdalo by sa, rozmliažený a navždy spiaci národ.

Čo sa týka sociálno-ekonomického rozvoja, kapitalizmus uvádza do pohybu široké masy, pretože potrebuje vzdelaných ľudí, bez rozdielu národností. A tom, kde sa rozvíja úspešnejšie, prejavujú sa s väčšou silou emancipačné procesy. V prípade ukrajinských zemí sa toto odohráva v Haliči, ktorá sa stala v systave Rakúsko-Uhorska svojráznym ukrajinským Piemontom. Preto rozpad impéria v druhej dekáde XX. stor. Ukrajincov neprekvapil.

Nie náhodou už dva dni po páde cárskeho režimu bola v Kyjeve dňa 17. 3. 1917 založená Centrálna národná rada, ako oficiálne zhromaždenie Ukrajiny, s generálnym sekretariátom v úlohe vlády. Je charakteristické, že Centrálna rada zotrvala na princípe teritoriálnej autonómie v zostave demokratického Ruska ako federácie. Program Centrálny rady bol demokratický: agrárna reforma pri rozlohe majetku do 50 ha, rovnoprávnosť všetkých národností. Členovia Centrálny rady verili bezhranične v ruskú demokraciu (všetci boli socialistami), a preto odmietli vytvoriť svoje ozbrojené sily. Za túto svoju vieru kruto zaplatili. Neboli uznaní ani demokratickým Petrohradom ani Leninom po októbrovom prevrate. Centrálna rada vyhlásila nezávislosť UNR (Ukrajinskej národnej republiky), ale ešte stále vo federatívnom zväze s Ruskom. Lenina to príliš nezaujímalo a neváhal s vytvorením bábkovej sovietskej „robotnícko-roľníckej“ vlády v Charkove. Túto praktiku potom ruskí komunisti opakujú vo vzťahu ku Gruzínsku a Arménsku v r. 1920, Fínsku v r. 1939 až 1940, Maďarsku v r. 1956 a Československu v r. 1968. Charkovská „vláda“ poprosila Moskvu o „pomoc“ a táto bola okamžite poskytnutá. Kyjev je dňa 8. 2. 1918 obsadený červenými vojenskými jednotkami, ktoré v meste uskutočnili krvavý pogrom. To donútilo Centrálnu radu vyhlásiť dňa 25. 2. 1918 úplnú nezávislosť Ukrajiny, podpísať separátny mier s Nemeckom a Rakúsko-Uhorskom v Brest-Litovsku a obrátiť sa na nich so žiadosťou o pomoc v boji proti boľševikom. Na Ukrajinu vstúpil 500-tisícový armádny zbor nemeckých a rakúsko-uhorských vojsk. Tak sa znovu, ako v XVII. – XVIII. stor., osud ukrajinskej štátnosti dostal do rúk síl bojujúcich proti sebe na európskom fronte. Po porážke centrálnych mocností sa k ich koncertu pripojili biele armády Denikina, Poľsko a štáty Dohody. V októbri 1918 s rozpadom Rakúsko-Uhorska v Haliči vznikla Západoukrajinská národná republika (ZUNR), ktorá sa zjednotila s Ukrajinskou národnou republikou dňa 22. 1. 1919. Vífazná Dohoda sa správa voči Ukrajine nedôverčivo kvôli vynútenému flirtu s Nemeckom. V r. 1919 dovoľuje Poľsku okupovať Halič (čiže ZUNR) a aj mu v tom pomáha. V r. 1920 odovzdáva Leninovi zostávajúcu časť Ukrajiny. Pritom sa dopúšťa osu-

dovej chyby strategického významu, pretože, ako priznával aj sám Lenin, boľševizmus v Rusku by sa nemohol udržať, keby nemal možnosť vykorisťovať Ukrajinu. A tak osud Ukrajiny bol opäť riešený nie ako výsledok vnútorného rozvoja, ale vojenskou cestou – vzájomným bojom cudzích síl, červených a bielych (ruských), boľševikov a Poľska. Ďalej sa ukrajinská štátnosť mohla rozvíjať iba v rámci „internacionálneho“ Zväzu sovietskych republík, ktorý v podstate znamenal ruské impérium v jeho komunistickej forme. A hoci toto impérium akoby „zhromaždilo“ všetky ukrajinské krajiny a načrtlo súčasné hranice Ukrajiny, robilo to prirodzene nie pre jej národný rozvoj, ale pre pohodlnosť vykorisťovania v prospech známeho monštra, vojensko-priemyselného komplexu impéria.

Proces denacionalizácie Ukrajiny za posledných 70 rokov prerástol všetko, čo bolo uskutočňované cárizmom po dobu 230 rokov. Porevolučné národné obrodenie 20-tych rokov bolo rozdrvené, mladá, socialisticky ladená inteligencia bola celá vystrieľaná GPU-NKVD v r. 1928–1933. Fyzická genocída (umelý hlad r. 1933, 1946–1947) zapríčinila smrť okolo 8 mil. roľníkov. Státisíce ľudí bolo zavraždených a asi 1,5 mil. deportovaných z Haliče počas vojny sovietskej armády proti UPA (Ukrajinská povstalecká armáda) v r. 1944–1950. Ukrajina bola pod osobitným dozorom KGB, tu sa nepretržite uskutočňovali ukázkové procesy s „ukrajinskými nacionalistami“. Ak takých v skutočnosti nebolo, tak si ich vymýšľali, alebo ich vyprovokovali predovšetkým medzi študujúcou mládežou.

Na druhej strane impérium nielen fyzicky dusilo, ale aj kupovalo Ukrajincov. Značná časť oficierstva a stranického úradníctva, aj na najvyššej úrovni, sa regrutovala na Ukrajinu. Predovšetkým takí „regrúti“ – typu Kirilenka, Podgorného, Šelesta – sa snažili byť v sovietskom impériu väčšími katolíkmi ako pápež. Stačí uviesť príklad prvého tajomníka ÚV KSU P. Šelesta, fanatického stúpenca a realizátora okupácie Československa v r. 1968. Ale stačilo mu prejavíť len minimum samostatnosti a patriotizmu na Ukrajinu, a okamžite bol Brežnevom odvolaný zo svojho postu. Fakticky bol v domácom väzení na chate pod Moskvou až do perestrojky.

Ruské impérium vo svojej stalinskej podobe však urobilo jednu, pre seba osudnú chybu. Počas svojho smutne známeho „zbierania zemi“ obsadilo Halič a tým získalo trójskeho koňa, ktorý zohral rozhodujúcu úlohu v osudných dňoch formovania ukrajinskej štátnosti na konci perestrojky.

Krvavé priestupky, robené permanentne celou sovietskou štátnou mašinériou v Haliči, nielenže nepotlačili národné sebauvedomenie, ale ešte viac ho zostrili. V momente krachu komunistického režimu hlavne Haličania vytvorili atmosféru masovosti ukrajinského národného hnutia, prebúdzali neveriacich a kolísajúcich východných Ukrajincov a zaplňali ulice a námestia Kyjeva, robili psychologický tlak na celý komunistický parlament Ukrajiny. Taká atmosféra a očividný rozpad ZSSR donútili parlament prijať Deklaráciu nezávislosti Ukrajiny.

Puč ešte zrýchlil vývoj udalostí, nasledovalo referendum o nezávislosti Ukrajiny dňa 1. decembra 1991, v ktorom bolo neočakávane vysoké percento ľudí „za“. Prebehli voľby prezidenta a zvolený bol L. Kravčuk. V poslednom kroku sa prejavila svojráznosť politickej situácie na Ukrajinu. Absolútnu väčšinu hlasov dostal skúsený komunistický funkcionár, bývalý ideologicky tajomník ÚV KSU. Národno-radikálne sily, ktoré sa spojili v hnutí Ruch za demokratickú Ukrajinu (RUCH), sa ukázali byť nejednotnými a nekonkurencieschopnými. Prejavila sa aj nehomogénosť Ukrajiny. V denacionalizovaných východných a južných oblastiach Ukrajiny, v rusifikovaných priemyselných centrách zostáva stále aktuálne komunistické a postkomunistické zastrašovanie nacionalizmom západných oblastí. Niet divu, pretože v priebehu mnohých desaťročí človek s patrioticky naladeným vnútorným svetom sa stále nemenne zobrazoval ako miestny vrah národa a spoločenského poriadku. Touto metódou sa u obyvateľov východnej a južnej Ukrajiny utvrdzoval už v cárskom Rusku existujúci komplex „malorusa“, ktorý bol v sovietskom impériu prikrýty amorfým termínom sovietsky človek. Tento typ človeka s „rozmytým“ národným sebauvedomením je základom postkomunistickej štruktúry štátneho zriadenia na Ukrajinu.

Doplnením k prezidentovi-komunistovi a komunistickému parlamentu je nevyrazná

vláda, ktorej sociálna a ekonomická politika sa vedie v duchu „zväzového“ (t. j. ZSSR) syndrómu. Vláda V. Fokina iba v horšej variante opakuje to, čo sa už urobilo v Rusku. Motá sa v jeho tieni, dovolila vtaiahnuť Ukrajinu do ruskej hyperinflácie, zostávajúc doteraz v rublovej zóne bez vytvorenia vlastného bankového systému. Výsledkom je skutočnosť, že sa v krajine prehlbila ekonomická kríza, pokračuje pokles výroby a vláda nevypracovala počas roka ani svoj ekonomický program. Nie náhodou dostala v nacionálno-radikálnych kruhoch pomenovanie vláda národnej zrady. Odstránenie dôsledného zástancu radikálnych reforiem Lanového v júli 1922 z vlády a z postu vice-premiéra prezidentom L. Kravčukom, vymenovanie bývalých predstaviteľov komunistickej nomenklatúry na posty predstaviteľov prezidenta v 25 z 26 oblastí hovorí o tom, že vývoj na Ukrajine prebieha podľa kádárovskej varianty, aj keď sa ona už dávno dostala do slepej uličky. Je zrejme, že komunistická nomenklatúra, ktorá obnovila svoj vplyv v staro-nových štruktúrach vlády, nie je svojou mentalitou schopná prenikavých štruktúrnych zmien.

A tak na Ukrajine narastá politické napätie. Radikálne krídlo RUCH-u vyhlásilo poplach, pretože považovalo za hrubú politickú chybu to, že jeho vodcovia vystúpili po voľbe prezidenta s jeho plnou podporou. Ak aj prezident svojou zahraničnopolitickou aktivitou urobil niečo pozitívne v zmysle utvrdenia nového štátu na medzinárodnej scéne, tak jeho vnútorná politika má samé mínusy. Ekonomika, ako sme už spomínali, sa nereformuje na takom stupni ako v Rusku, agrárna reforma je zablokovaná komunistickým parlamentom, privatizácia a komercializácia sa neuskutočňujú ani vo sfére služieb, nehovoriac už o priemyselnej výrobe. Nie je zabezpečená ani vojenská, ani ekonomická bezpečnosť z východu.

Nostrifikácia, t. j. „ukrajinizácia“ sovietskej 1,5-miliónovej armády, ktorá sa považuje za chytré rozhodnutie prezidenta Kravčuka, sa v najlepšom prípade nepotvrdila. Súčasná, akoby už ukrajinská armáda, prebrala všetky vírusy zväzovej armády – korupciu, „dedovčinu“ (šikanovanie a výsmech vojakov v druhom roku nad vojakmi v prvom roku služby), dezertérstvo, nízku morálnu úroveň dôstojníkov, ktorých značná časť dala prísahu vernosti Ukrajine iba z čisto materiálnych pohnútok (udržať si byt, plat, vyhnúť sa obchodu niekam na Ďaleký východ atď.). V tom istom období sa ignorujú projekty vytvorenia profesionálnej národnej armády, ktoré boli rozpracované Zväzom dôstojníkov Ukrajiny, jednou z radikálnych národných organizácií.

Kým najskôr prezident L. Kravčuk demonštroval svoj viac ako chladný vzťah k SNŠ, po stretnutí s prezidentom Ruska B. Jelcinom v Dagomyse, rýchlo zmenil svoju taktiku vyjadrením podpory SNŠ. Táto línia bola potvrdená na stretnutí na Kryme 3. augusta 1992 odstúpením od konfrontácie a zmrazením problému Černomorskej flotily. Čím sa dá vysvetliť taký prudký obrat? Na jednej strane celým komplexom neúspechov na domácej scéne a rastom opozičných síl (RUCH, Nová Ukrajina, zahŕňajúca nacionálnych komunistov, sociálnych demokratov, a iných, Zväz dôstojníkov Ukrajiny, odbory, Zhromaždenie demokratických síl Ukrajiny). Na druhej strane strachom pred vývinom politických procesov v Rusku, aktivizáciou „červeno-hnedých“ imperialistických síl, čo podľa Kravčuka a jeho okolia vážne zužuje sociálne pozadie podpory Jelcina. V takej situácii sa objavuje otázka, kto príde po Jelcinovi? Ruckoj, Sobčak, Voľský, Chasbulatov? Každý z nich už dostatočne zreteľne prejavil svoj, mierne povedané, nie veľmi priateľský vzťah k Ukrajine. Obchod Ukrajiny zo SNŠ a násilné činy v súvislosti s Čiernomorskou flotilou, za ktorou v podstate stojí problém Krymu, by mohli zasadiť vážny úder pozíciám Jelcina. Preto Kravčuk vsadil na podporu predovšetkým Jelcina, pričom v dôležitých momentoch robil efektné rozhodnutia, ktoré mu mohli vrátiť podporu národno-radikálnych síl. Predovšetkým preukázal, že vie manévrovať, meniť taktiku. Takáto vcelku pragmatická politika však sotva nájde podporu u národno-radikálnych síl Ukrajiny. Prakticky všetky tieto sily vystúpili s jednotnou požiadavkou: demisia vlády V. Fokina, rozpustenie parlamentu, nové voľby a vytvorenie vlády národnej jednoty so zreteľným programom radikálnych ekonomických reforiem. Pre realizáciu tohoto programu je minimálne potrebné uskutočnenie referenda alebo zhromaždenie 3 mil. podpisov. Ukrajinu tak čakala búrlivá jeseň.

Ukrajinská štátnosť a problém Zakarpatska (Podkarpatskej Rusi)

Neurčitý stav Ukrajiny, ktorá nijako nie je schopná roztrhnúť „zväzovú“ pupočnú šnúru a nakoniec dať jasné kontúry národnej štátnosti, výbuchy vojenských konfliktov, hrozba veľkého vojenského prevratu vo forme občianskej vojny, ktorá vychádza od bez práce zostávajúcich vojakov impéria – všetko toto vyvoláva u pragmatických Rusínov pocit neustupujúceho psychického nepohodlia.

Preto sa s túžbou pozerajú k pomerne úspešným západným susedom, s ktorými ich spája tisícročná minulosť. Jeden z novinárov úplne výstižne pomenoval tento stav ako „rozmyšľanie o svojom európskom osude“. Podkarpatská Rus sa bezpodmienečne vzťahuje k strednej Európe a presnejšie sa stáva jej východným okrajovým územím. Okrajovosť jej polohy sa prejavuje aj v tom, že jej obyvateľstvo, Rusíni (vlastné pomenovanie do r. 1945, zrušené sovietskou vládou), doteraz nezavŕšilo proces určenia svojej národnej identity. Tento proces sa začal v 80-tych rokoch XVIII. stor. v epoche jozefínskych reforiem, ktoré prebudili k životu národnú inteligenciu objavujúcu sa v rusínskom prostredí Podkarpatskej Rusi. Po prvý krát táto inteligencia položila medzi Rusínmi otázku „Kto sme a kam ideme?“ A hneď na ňu odpovedala, celkom odlišne ako odpovedali na podobnú otázku predstavitelia národného obrodzenia susedných národov strednej Európy.

Podkarpatskí Rusíni patrili k slovanským etnikám s neúplnou sociálnou štruktúrou, začiatočnou formou národného sebauvedomenia, kde bol silne vyvinutý faktor širokého národného spojenia v chápaní príslušnosti k slovanskému svetu všeobecne. Neprítomnosť tradícií vlastnej štátnosti viedla k tomu, že rusínska národná inteligencia (väčšinou gréko-katolíckeho vyznania) v období národného obrodzenia národov habsburskej monarchie, ktoré bojovali za oslobodenie v rámci obnovenia historického práva, obracia svoj pohľad k vtedy jednotnému mohutnému slovanskému štátu, Rusku.

V tom spočíval konzervatizmus predstaviteľov rusínskeho národného obrodzenia XIX. stor., pretože už v prvej polovici storočia slovanské národy habsburskej monarchie – Srbi, Chorváti, Slovinci, Česi, Slováci, Ukrajinci, Haličania, či už s plnou, alebo neúplnou sociálnou štruktúrou, s tradíciami štátnosti aj bez nich, uznávajú sa ako jednotlivé národné spoločenstvá so svojim špecifickým národným programom a národno-štátnymi záujmami. Všetko sa to výrazne prejavilo už v revolúcii r. 1848–1849. Účasť rusínskej spoločnosti v tomto procese bola v porovnaní s ostatnými národnými monarchie minimálna a odpor jeho politicky aktívnej časti (Adolf Dobrianskij a jeho stúpenci) voči maďarskej revolučnej vláde Lajoša Košúta, ktorý neuznával národné snahy iných národov Maďarska, ju priviedol do tábora viedenského dvora a do služby cárskych intervenčných vojsk.

Tak vzniká otázka, či prešli Rusíni spolu s inými slovanskými národnými habsburskej monarchie etapou národného obrodzenia v XIX. stor. To, čo je zviazané s činnosťou rusínskej inteligencie (A. Dobrianskij, A. Duchnovič), sotva možno nazvať národným obrodzením v pravom slova zmysle. Už ich hľadanie umelého literárneho jazyka na základe ruského a cirkevno-slovanského, úplne odtrhnutého od národného hovorového jazyka, ostro kontrastovalo s tým, čo sa odohrávalo v prostredí iných slovanských národov, kde rozvoj literárneho jazyka na základe živého národného jazyka sa stal doslova osobitným kultom. Výrazné je predovšetkým porovnanie s procesmi, ktoré prebehli u susedov, Slovákov, v okruhu Ludovíta Štúra. Rusínski buditelia sa osobne poznali s predstaviteľmi slovenského národného obrodzenia, ale napriek tomu neboli schopní prevziať ich myšlienky.

Rusínski buditelia, na rozdiel od Štúra a jeho spolubojovníkov, vôbec neverili v možnosti národného jazyka. Už aj v tom sa prejavila ich nedôvera v možnosti svojho etnického prostredia. Hľadanie akéhosi osobitného literárneho jazyka na základe ruského, ktorý bol dosť vzdialený jazyku Rusínov, nijako nemohlo v tom období zdvihnúť sebauvedomenie Rusínov. V tom spočíva priepasť medzi rusínskymi predstaviteľmi obrodzenia a predstaviteľmi národného obrodzenia iných slovanských národov habsburskej monarchie. Domnievam sa, že rusínske národné obrodzenie XIX. storočia sa dostalo do slepej uličky preto, že sa nezameralo na vlastné etnické prostredie a na upevnenie jeho národnej identity.

ty, ale na hľadanie opory zvonku. Presnejšie povedané, na hľadanie nie opory, ale splynutia s iným národom.

Niet divu, že prvé údery denacionalizácie po dohode r. 1867 udusili už aj tak slabé hnutie a pochovali všetky snahy rusínskej inteligencie. Kraj, v ktorom Rusíni žili, zostával najzaostalejším kútom strednej Európy, bez ohľadu na zrýchlenie jeho priemyselného rozvoja v druhej polovici XIX. stor. Zaostalemu ekonomickému postaveniu kraja zodpovedala aj sociálna štruktúra jeho obyvateľstva, ktoré z viac ako 90 % tvorilo patriarchálne roľníctvo, základný nositeľ národnej svojbytnosti. Sebauvedomeniu tohoto patriarchálneho roľníctva zodpovedali aj formy odporu voči denacionalizácii.

V podmienkach zosilnenia denacionalizácie hocijaký postup po schodíkoch sociálneho rozvrstvenia, myslíme tým dohora, sprevádzalo zrieknutie sa svojej národnej identity. Na konci XIX. stor. sa dotkol tento proces aj tej vrstvy rusínskej inteligencie, z ktorej svojho času vyšli buditeľia, uniátskeho duchovenstva. Obrannou reakciou rusínskeho roľníctva sa stali myšlienky prechodu na pravoslávie.

Podstatou tohoto javu, ako formy národného boja, vládnuce kruhy rýchlo rozpoznali a prichystali proti roľníkom na konci r. 1913 a začiatkom r. 1914 politický proces v Maramoroš-Sigete. Súd kvalifikoval prechod roľníkov na pravoslávie ako útok na celistvosť štátu, objavil aj spojenectvo s ruskou spravodajskou službou v monarchii a odsúdil ich na dlhodobé väzenie. Podobné akcie maďarskej administratívy mali jeden účinok: v prelomovom momente histórie habsburskej monarchie v r. 1918 všetky časti rusínskej spoločnosti – rusínska, ruská (moskvofilná) a ukrajinská – vystúpili za oddelenie svojho kraja od Maďarska. Treba povedať, že Rusíni, pod vplyvom ťažkých podmienok sociálno-ekonomickej zaostalosti, neúplnej sociálnej štruktúry, úplnej neprítomnosti sociálnej vrstvy, ktorá by bola nositeľkou idey svojbytnosti a štátnosti, ako sa to prejavilo u Čechov, Slovákov, Chorvátov, Slovincov a haličských Ukrajincov, nevypracovali v tej dobe svoj presný národno-štátny program.

V podmienkach, kedy ukrajinský štát nenašiel dostatok síl pre svoje upevnenie v zložitej medzinárodnej situácii r. 1918–1920, kraj sa vôľou osudu nachádza v optimálnej variante príslušnosti k strednej Európe, stáva sa v súlade so sant-germaineskou mierovou dohodou v r. 1919 časťou Československej republiky pod názvom Podkarpatská Rus s právmi autonómnej oblasti. Za 20 rokov existencie v demokratickom štáte urobil tento kraj rýchly skok, dohonil centrálnu časť regiónu a priblížil sa k západným kultúrnym hodnotám.

Rovnako ako v minulosti, závažnou prekážkou na ceste spoločenského rozvoja zaostával pre Rusínov nedostatočný rozvoj ich národného sebauvedomenia, čo sa v kultúrnej a politickej sfére prejavilo existenciou rusínskeho, ukrajinského a ruského smerovania. Vcelku to nebolo nič tragické, pretože aj sám historický proces je vždy mnohovariantný, aj keď v ňom nakoniec vyhráva nejaká tendencia, ktorá je silnejšia ako sila etnických, sociálnych, ekonomických a politických podmienok.

Ruský (moskvofilný) smer, ktorý pokračoval v bývalej tradícii a ktorý obdržal veľkú podporu ruskej emigrácie, ktorá sa usadila v Podkarpatskej Rusi po revolúcii v Rusku, prešiel v národnom živote Rusínov v 20–30-tych rokoch svojráznym vývojom od konzervatívneho moskvofilstva až k fašistickému nasmerovaniu.

Ukrajinský smer sa vyvíjal ako prirodzený proces, pričom tiež získal impulz od ukrajinskej emigrácie. V dôsledku napätých vzťahov s Poľskom československá vláda určitý čas demonštratívne podporovala ukrajinský smer, pričom nijako nediskriminovala iné smery.

Najsľabším z hľadiska organizácie bol rusínsky smer.

Rast národného sebauvedomenia v rusínskej spoločnosti Podkarpatskej Rusi sa prejavil v 20–30-tych rokoch v celkom špecifických formách. Na rozdiel od iných slovanských národov, kde národné obrodzenie sa prejavilo predovšetkým v literárnej tvorbe, v Podkarpatskej Rusi to nebolo možné kvôli nejasnosti jazykovej situácie ešte v prvej polovici XX. stor., kedy sa ukrajinský literárny jazyk ešte nestal uznávaným literárnym jazykom v kraji, a rusínsky nebol kodifikovaný ako jeden zo slovanských mikroliterárnych jazykov.

Národné a kultúrne obrodenie Rusínov Zakarpatska v 20–30-tych rokoch sa najostrejšie prejavilo vo výtvarnom umení, v tvorbe umelcov podkarpatskej maliarskej školy. Môže vzniknúť námiетка, našli tieto kultúrne diela masového spotrebiteľa? Veď maliarstvo je umením elity. Na túto otázku dáva odpoveď zloženie tejto maliarskej školy. Umelci, ktorí ju zostavili a ktorí prešli profesionálnou školou prípravy v Budapešti, Prahe, Mníchove, Paríži, zostávali v tesnom spojení so svojim národným prostredím. Väčšina z nich totiž pracovala ako učitelia gymnázií, národných škôl. Sú to umelci ako napr. majster impresionistickej krajinky, ospevovateľ karpatskej jesene J. Bokšaj, cézanista A. Erdeli, expresionista F. Manajlo, dekoratér E. Kontratovič a iní. V ich obrazoch divák objavil neopakovateľné, krásne kúty karpatskej prírody, plné filozofických úvah, vlniace sa horské chrbáty a galériu portrétov zo všetkých vrstiev rusínskej spoločnosti. Umelci tejto školy odkrývajú európskemu divákovi neobyčajné bohatstvo a originálnosť pohanstva, karpatskú mytológiu. Prakticky niet takej stránky života kraja, ktorá by nenašla svoj odraz na plátnach a grafických listoch maliarov zakarpatskej školy.

Totálna porážka demokracie v Mníchove na jeseň r. 1938 však prerušila tento prirodzený, mnohosľubný proces, počas ktorého v priebehu 20 rokov prechádza podkarpatská spoločnosť pút od úplného nepoznania až k realizácii svojej štátnosti (Karpatská Ukrajina, 1938–1939), aj keď to bola iba krátka epizóda.

Prvá Československá republika zanechala hlbokú stopu vo vedomí Rusínov Podkarpatskej Rusi. Počas vojny, účasťou v hnutí odporu, znovu vyhlasujú svoju vernosť ČSR. Veľkú časť československého zboru, sformovaného na území ZSSR, tvorili Rusíni, ktorí utekali do ZSSR z Maďarskom okupovaného kraja a ktorí prešli pekelným GULAG-om. V lete 1944 sa zbor nachádzal v Karpatoch, pri bývalých hraniciach ČSR. Jeho vojaci očakávali, že budú oslobodzovať najvýchodnejšiu časť republiky, Podkarpatskú Rus. Sovietske veliteľstvo ale náhlo prevelilo zbor do južného Poľska a vhodilo ho do krutých bojov na Dukle, kde bol rozdrvený.

V Moskve sa v tom čase kujú iné plány, a to uskutočnenie starých imperialistických plánov Ruska o prechode do strednej Európy cestou pripojenia Podkarpatskej Rusi. Preto prítomnosť vojakov československého zboru, ako symbolu československej štátnosti, a k tomu so skúsenosťou GULAG-u, na tom území mohla silne narušiť plány Stalina. A že to boli plány Stalina, o tom niet sporu. Niektorí historici vyslovujú predpoklad, že myšlienka pripojenia Podkarpatskej Rusi k ZSSR vznikla u skupiny sovietskych veliteľov po ich neúspechu na Dukle. Oni vraj predložili Stalinovi otázku nevyhnutnosti rozšírenia územia ZSSR za Karpatami, pretože tak to vyžadovala skúsenosť ruskej armády v r. 1914 až 1915 a sovietskej armády na jeseň 1944.

Iní historici poukazujú na obrovskú aktivitu ukrajinského republikového vedenia na jeseň 1944, ktorého propagandistická mašinéria pracovala na plné obrátky za pripojenie Podkarpatskej Rusi k Ukrajine. Podľa nás sú ak iniciatíva generálov a maršalov, tak aj iniciatíva Kyjeva druhoradé. V súčasnosti už dostatočne presne poznáme stalinský vládny mechanizmus, kedy iniciátorom veľkých politických akcií mohol byť iba Stalin. Okrem toho je dobre známa servilnosť sovietskych vojakov vo vzťahu k nemu. Ukrajinské „vedenie“, na čele ktorého stál v tej dobe skúsený N. Chruščov, si taktiež nemohlo dovoliť narušenie vzťahov ZSSR s antihitlerovskou koalíciou.

Toto sa ale uskutočnilo na jeseň 1944 so vstupom sovietskej armády na územie ČSR, keď ZSSR fakticky prečiarokl dohodu z 12. decembra 1943, aj dohodu z 8. mája 1944. Posledná dohoda konkretizovala odovzdanie oslobodeného územia republiky československej administrácii, ktorou bola od konca októbra r. 1944 na Podkarpatskej Rusi administratívna skupina ministra F. Nemca. Najskôr bola Podkarpatská Rus rozdelená na dve zóny: viac rozvinutá stredná časť zaostávala pod vedením sovietskych vojakov a juhovýchodná, hornatá, bola údajne odovzdaná administratíve F. Nemca. V sovietskej zóne bola uskutočnená séria „revolučných“ aktov: vytvorenie „národných výborov“ na čele s komunistami, uväznenie Maďarov a Nemcov, všemožné konfiškácie, „revolučná nacionalizácia“. Súčasne bola rozbehnutá propagandistická kampaň za dobrovoľný vstup rusínskej

mládeže do sovietskej armády, čo bol protiprávny čin, ktorý vyvolal ostré protesty na strane vlády ČSR. Na konci prvej dekády novembra 1944 sa začína kampaň za „opätovné spojenie“ kraja so sovietskou Ukrajinou. Vedie ju všemocný reprezentant Stalina, člen vojenského výboru 4. ukrajinského frontu L. Mechlis. Fakt, že práve on bol členom tohoto úseku frontu, hovorí bezpečne o tom, že myšlienka pripojenia Podkarpatskej Rusi k ZSSR nebola improvizáciou miestnych komunistických „národných výborov“, ale pochádzala z Moskvy, od Stalina a bola premyslená už dávnejšie.

Podľa pribaltského receptu r. 1940 bolo organizované prosovietske hnutie a prijaté manifesty o pripojení Zakarpatskej Ukrajiny k sovietskej Ukrajine. Protesty F. Nemca, ako aj prezidenta Beneša sa nebrali do úvahy. Už sám termín „opätovné spojenie“ bol nesprávny, pretože Podkarpatská Rus nikdy nebola časťou Ukrajiny, Ruska alebo starovekej Kyjevskej Rusi.

Treba poznamenať, že v momente oslobodenia kraja určitá časť jeho obyvateľstva skutočne vystupovala za pripojenie k Ukrajine. Tieto nálady sa však rýchlo stratili, len čo začali svoju „prácu“ NKVD, SMERŠ a iné represívne sovietske orgány. Narastali československé nálady, aj keď boli kruto prenasledované. Pobyt československej administratívy v meste Chust sa stal neželateľný, boli proti nej podnikané rôzne provokácie a nakoniec bolo predložené ultimátum na opustenie územia kraja, tzn. de jure územia patriaceho Československu. Po mnohých protestoch prezidenta Beneša súhlasil Stalin s dohodou, aby sa po vojne formálne „odovzdala“ Podkarpatská Rus Sovietskemu zväzu. Toto bolo uskutočnené dňa 29. júna 1945.

A tak východná Európa preklenula Karpaty a začala tu usilovne propagovať svoj spôsob života, svoje videnie sveta. Je zaujímavé, že v čase, kedy v susednej Haliči sa ohňom vypaľovalo všetko ukrajinské, viedla sa krutá vojna proti UPA, na Podkarpatskej Rusi prebiehala urýchlená „ukrajinizácia“. Viedla sa pritom v pokrútenej forme, kedy miestna patriotická inteligencia, ktorá naivne uverila v sovietske ukrajinstvo, bola zničená. Na jej miesto z východu posielali „nositeľov kultúry“, ktorí mali väčšinou iba základné vzdelanie pozostávajúce z povrchnej miešanky zo všetkých vied a nabíľovaného Krátkeho kurzu dejín VKS (b).

Tragédiou sa pre kraj stalo aj to, že v duchu moskovského unitarizmu sa tu začali systematicky, od prvých mesiacov potvrdenia komunistického režimu, ničiť všetky elementy samosprávy a samoregulácie spoločnosti vlastné strednej Európe. Krutosť a protiprirodzené nanucovanie zaostalých foriem vzájomných vzťahov vyvolávali u obyvateľstva kraja neprijatie a pasívny odpor.

Obyvateľstvu kraja pomáhala vydržať a uchrániť si identitu prvá Československá republika, demokratický vzor. Celá komunistická propaganda bola namierená na jej očierňovanie a vyobrazenie Podkarpatskej Rusi do vojny ako koloniálneho prívěsku ČSR. Nemala však žiadny vplyv na obyvateľstvo. Utváranie kolchozov a besnenie NKVD boli strašnejšie ako dávne spomienky na hajdúchov maďarských statkárov feudálnej epochy. Preto bola masarykovská republika najvážnejším, živým politickým odporcom komunistického režimu. V tom období sa tento režim upevňoval na Podkarpatskej Rusi v ukrajinskej vyšívanej košeli a antikomunistické nálady u časti obyvateľstva dostávali antiukrajinskú formu.

S rozšírením kontaktov obyvateľov kraja s východnou Ukrajinou na konci 50-tych rokov komunistická propaganda utrpela ešte jednu prehru. Obyvateľov kraja od r. 1945 ubezpečovali, že ich, biednych, bez strechy nad hlavou, vzala pod svoju ochranu živiteľka Európy, bohatá Ukrajina. Masové kontakty s východnou časťou republiky, ktoré sa stali možnými po XX. zjazde KSSZ, ukázali obyvateľom kraja, že aj v tejto oblasti komunisti klamali, pretože východoukrajinské obce sa ukázali byť biednejšie ako podkarpatské. Hlavné v tomto období vzniká nový termín určenia národnej identity. Namiesto zakázaného termínu Rusín sa objavuje termín Zakarpatec, ktorý je dôkazom návratu obyvateľov kraja v podmienkach neslobody k miestnemu sebauvedomeniu. Na jednej strane to sved-

čilo o úsilí oddeliť sa od východných bratov, a na druhej strane o degradácii procesu národného sebauvedomenia.

Okrem toho, objavila sa tu, ako objektívna danosť hlboko založená u obyvateľov Podkarpatskej Rusi, stredoeurópska mentalita, ktorá sa formovala v priebehu tisícročia. Komunistický režim ju prirodzene nemohol za 40 rokov zmeniť. Všetko, čo sa mu podarilo, bolo zhoršiť morálku u časti spoločnosti. V takomto stave prešla spoločnosť do postkomunistického režimu v štáte Ukrajina.

Už na konci prestavbovej éry sa všetky aktívne politické a národné skupiny kraja ponáhľali dať svojmu hnutiu organizačnú formu. Zástanci ukrajinskej štátnosti sa zapojili do známeho národno-radikálneho hnutia RUCH. V prostredí maďarského obyvateľstva si svoje pozície upevnila Spoločnosť maďarskej kultúry, ktorá udržovala tesné spojenie s Budapešťou. Obhajobu rusínskej identity a špecifických ekonomických a kultúrnych záujmov kraja uviedla do svojho programu Spoločnosť podkarpatských Rusínov. Hlavnými politickými odporcami sa stali RUCH a Rusíni a ich vzájomné vzťahy sa vyznačujú krajinou vzájomnou neznášanlivosťou. RUCH nepriznáva žiadne špecifiká kraju ani mentalite jeho obyvateľstva, nepriznáva objektívnosť jeho prozápadnej orientácie ani stav jeho národného sebauvedomenia. V poslednej dobe sa značná časť obyvateľstva nachádza na úrovni lokálneho sebauvedomenia, ktoré sa môže rozvíjať cestou ukrajinskej identity rovnako ako aj cestou formovania rusínskeho sebauvedomenia. Všetko závisí od rozvoja politickej, kultúrnej a predovšetkým ekonomickej situácie na Ukrajine.

RUCH nechce vziať do úvahy, že komunistický režim zanechal po sebe púšť bezduchosti, a tým zosilnil aj bez toho typický pre Rusínov merkantilizmus. Predstavitelia RUCH-u svojou koncentráciou na myšlienku spoločnej štátnosti nechápu, že štátnosť ako taká, bola vždy pre Rusínov cudzia, pretože sa ich záujmy koncentrovali viac na šťastie a blahobyt rodiny, ako na štát. Epizóda vlastnej štátnosti, Karpatskej Ukrajiny v r. 1938 až 1939, bola príliš krátka na to, aby po sebe zanechala nejakú tradíciu. Odtiaľto pochádza u väčšiny obyvateľov chladná ľahostajnosť k štátnym problémom a živé chápanie problémov krajových. Túto skutočnosť dobre chápu v Spoločnosti karpatských Rusínov, ale určitá časť jej vedenia prechádza až do druhej krajnosti. Zaoberá sa hľadaním „historického práva“ a jeho demonštráciou medzinárodnej verejnosti. Ešte neprijateľnejšiu pozíciu zaujíma voči RUCH-u a jeho politike Republikánska strana, na prvom zjazde ktorej sa zúčastnil aj vodca Republikánskej strany Československa Sládek.

Ukrajina sama o sebe nie je homogénna a ideálnym riešením problému jej štátneho zriadenia by bolo použitie európskeho princípu federácie. Premena historických zemí (Halič, Bukovina, Podkarpatská Rus, Podolia, Volyň, Polesie, Záporožie, Tavrija, Krym, Slobožanščina, Donbas, Kyjevská zem, Černigovo-severská zem) na federálne by už v zárodku likvidovala separatistické tendencie, ktoré už existujú (Krym, Donbas).

V predvečer referenda o nezávislosti a voľby prezidenta na konci r. 1991 sa zdalo, že nové politické strany aj kandidáti na prezidentské kreslo chápu tento problém a sú pripravení na jeho postupnú realizáciu. Prešli však voľby a ako prvý sa proti myšlienke federácie ostro postavil novozvolený prezident L. Kravčuk.

Podkarpatskú Rus však nijako neláka perspektíva zámény moskovského centralizmu kyjevským centralizmom. Očividným dôkazom sú výsledky hlasovania 1. decembra 1991, kedy v regionálnom referende na otázku o samospráve územia a osobitnej ekonomickej zóne odpovedalo „za“ 78 % obyvateľov kraja. Vychádzajúc z týchto výsledkov, oblastný soviety vypracoval projekt zákona o samospráve územia a odovzdal ho na schválenie Najvyššiemu soviety Ukrajiny, kde však beznádejne uviazol.

V súčasnej dobe diskutovaný projekt ústavy republiky v parlamente Ukrajiny nenecháva miesto pre federáciu. Žiaľ, projekt je od začiatku do konca preniknutý duchom unitarstva. Navyiac demokratické politické strany a hnutia Ukrajiny kvalifikovali tento projekt ako právne sformovanie novej autoritatívnosti vo forme prezidentskej republiky. Preto sú perspektívy demokratického riešenia postavenia Podkarpatskej Rusi viac ako neurčité.

Zahraničnopolitický aspekt

S potvrdením Ukrajiny ako nezávislého štátu bude význam Ukrajiny ako geopolitického faktora narastať. Tým viac bude narastať jej význam pre strednú Európu, keď sa tento región v dôsledku rozpadu Juhoslávie a Československa stane konglomerátom malých štátov, váhu ktorých môžu veľké mocnosti na politickej scéne ignorovať. Nenadarmo už v Budapešti z tohoto dôvodu vyhlásili, že sa rýchlo mení geopolitické postavenie Maďarska, ktoré sa stáva veľkým štátom regiónu.

Najzávažnejším zahraničnopolitickým problémom pre Ukrajinu však bolo a aj zostáva Rusko. Nielen preto, že jej ekonomika je všetkými kapilármi spojená s Ruskom, ale aj preto, že v Rusku sa vždy nájdu vplyvné politické sily, v programe ktorých bude stále figurovať návrat Ukrajiny pod vplyv Ruska. Preto hlavné nebezpečenstvo pre suverenitu Ukrajiny bude pochádzať bezo zmeny z Ruska.

V súvislosti s touto skutočnosťou bude Ukrajina hľadať opory v západnej Európe, predovšetkým v Nemecku. Aby sa však neopakovali osudné chyby, obe strany budú pravdepodobne spolupracovať prostredníctvom strednej Európy a zblíženia Ukrajiny s visegrádskou skupinou. Je to výhodné aj pre visegrádsku skupinu, pretože v takomto prípade štáty, ktoré ju tvoria, prestanú byť veličinami, ktoré je možno ignorovať.

Návrat Ukrajiny do strednej Európy nemusí vyvolávať žiadne obavy u štátov tohto regiónu. Ukrajina rieši v súčasnosti úlohu, ktorú nemusel riešiť žiaden európsky národ, a to prejsť zároveň dvomi ťažkými procesmi – vybudovaním štátu a národa. Tým, že sa nachádza v krajne nevýhodnom geopolitickom postavení, kedy je na ňu z východu zavesený ťažko chorý gigant, Rusko, Ukrajina jednoducho musí mať tie najlepšie vzťahy so svojimi západnými susedami. Preto musí jednoznačne byť konsolidačným faktorom strednej Európy. Ale aj štáty strednej Európy, tým že prijímú Ukrajinu do visegrádskej skupiny, musia si položiť otázku o vnútornej konsolidácii mladého štátu nie na staro-nových princípoch unitarizmu, podľa moskovského vzoru, ale na základe európskeho federalizmu.

Diplomati a hlavy štátov strednej Európy si plne uvedomujú dôležitosť nezávislej Ukrajiny ako geopolitického faktora. Jedná sa predovšetkým o Poľsko a Maďarsko. Zdalo sa, že vzťahy medzi Ukrajinou a Poľskom, zaťažené konfliktmi v minulosti, nebudú dynamické. Ale našťastie k tomu nedošlo. Vo Varšave chápu, že iba nezávislá Ukrajina dovoľí Poľsku vyjsť z postavenia, kedy v priebehu dvoch posledných storočí bolo, ako je známe, v postavení „medzi kladivom a nákovou“.

Maďarsko má v súčasnosti 22 dohôd s Ukrajinou. V Užhorode je otvorené centrum hungarológie a generálny konzulát. Maďarskí podnikatelia sú nezvyčajne aktívni v ekonomike Ukrajiny a osobitne v Zakarpatskej oblasti.

V porovnaní s Maďarskom Československo (ale rovnako aj Česká aj Slovenská republika) značne zaostáva s rozvojom medzištátnych kontaktov s Ukrajinou. A pritom ich záujmy by mali byť rovnaké. Veď predovšetkým potvrdenie nezávislej Ukrajiny na mape Európy navždy znemožní opakovanie 4. novembra 1956 v Budapešti a 21. augusta 1968 v Prahe.

Rozpad sovietskeho impéria ukončil vzájomný protiklad medzi Ruskom a Nemeckom, ktorý sa riešil v tomto storočí na účet strednej a juhovýchodnej Európy. Rusko bude ešte dlho choré, ale jeho dlhoročný protivník aj partner v minulosti v oblasti stredo-východoeurópskeho priestoru, Nemecko, sa nachádza na zenite svojej ekonomickej sily a vplyvu v európskom spoločenstve. A vedľa neho stoja slabé postkomunistické štáty. Nemecku nerobí žiadny problém uplatňovať svoj ekonomický vplyv v tomto prostredí. Ale s týmto vplyvom prichádza aj vplyv politický. Ak budú pred Nemeckom stáť v oddelení Česká republika, Slovenská republika, Maďarsko, Poľsko, Ukrajina, nevyhnú sa podradenému postaveniu. Ale ak budú schopní uviesť do činnosti visegrádsku skupinu, vrátane Ukrajiny, také spojenie bez ohľadu na dvoje slabé stránky môže mať podstatnú váhu v Európe. Ale iba s Ukrajinou.

Bohužiaľ, už sú badateľné aj straty ukrajinskej diplomacie vo východnej Európe, ktorá

je veľmi citlivou oblasťou pre Ukrajinu. Príliš dlho a opatrne sa Kyjev stránil konfliktu v Pridnestrovksu, aj keď mal všetky morálne a historicko-právne základy pre aktívne zasahovanie; do r. 1940 patrilo toto územie do Ukrajiny a v súčasnosti tu žije 60 % Ukrajincov. Neúčast' Ukrajiny bola obratne využitá „patriotickými“ silami Ruska, ktoré Pridnestrovsko prisúdili sebe a urobili z neho svoje územie na juhozápadných hraniciach Ukrajiny. Na základe toho sa juh Ukrajiny ocitol v zovretí z troch strán (ruskí separatisti v Donbase, republikáni na Kryme a Pridnestrovská republika). K tomu pridajme problém Čiernomorskej flotily, kde v podstate nejde o flotilu, pretože veľká časť lodí má iba hodnotu kovového šrotu. Ide tu o pokus Ruska legalizovať svoju prítomnosť na Kryme, o krymské Guantánamo alebo kondomínium nad Krymom. V súvislosti s touto skutočnosťou sú významné aktívne vzťahy Ukrajiny a Turecka, ako dvoch najsilnejších čiernomorských štátov. Jednako však nedávno podpísaná dohoda, ako aj všetky mnohostranné dokumenty, majú zatiaľ charakter protokolu o zámeroch.

Neuskutočniteľnou sa ukázala byť myšlienka baltsko-čiernomorskej asociácie (Baltské republiky – Bielorusko – Ukrajina). Po rozpade Sovietskeho zväzu Pobaltsko viac láka Škandinávia, čo je pochopiteľné. Nemotorná ignorácia Bieloruska ukrajinskou diplomaciou pri určovaní osudu SNŠ v Dagomyse viedla k tomu, že Minsk vošiel do konfederatívneho spojenia s Ruskom. Ukrajina sa tak stala zovretá aj zo severu. Všetky tieto fakty spolu hovoria o nevyhnutnosti zabezpečenia národno-štátnych záujmov Ukrajiny cez aktivizáciu jej politiky a diplomacie v strednej Európe.

Rozdelenie Československa v Kyjeve prijímajú bez osobitého entuziazmu. Pokladajú Slovensko za slabý štát, ktorý ak nebude bariérou, tak bude určite nárazníkom na ceste Ukrajiny do Európy. Pritom sa na Československo pozerali ako na možného priameho sprievodcu na tejto ceste. Očakáva sa, že Kyjev bude tesne spolupracovať s Bratislavou, nie iba preto, že sú susedia, ale aj z dôvodu podobnosti politických pozícií vládnucej strany. V oboch prípadoch sú pri moci ľaví, v programe ktorých je fakticky rozšírená kádárovská varianta trhového socializmu, alebo ešte horšie – socialistického kapitalizmu. To však nemusí odlákať českú stranu, ona by mala byť tým viac v čo najväčšej miere prítomná na ukrajinskom trhu ako aj priviesť Ukrajinu k čo najaktívnejšej účasti vo veciach strednej Európy.